

Марія БАЛЩЬКА, 1963, м. Тернопіль, Україна

РЯТІВНІ ЗЕРНЯТКА

Голуби туркотіли на підвіконнику, крильми стукаючи до шибки, наче просилися до кімнати... Як сміливі посівальники, котрі заздалегідь вивчали тексти, наповнювали кишені житом-пшеницею і традиційно йшли сповіщати добрим людям про прихід Нового року, бажаючи господарям здоров'я і рясних врожаїв, щоби ситим був увесь рік...

Ситим, бо відлуння голодомору живе у підсвідомості мого народу...

І хоча з кожним роком усе віддаленішою стає історія трагічної минувшини України, коли за колосок садили в тюрму, коли зернятком вимірювалося людське життя, – окремі епізоди інколи, час від часу, нагадують про голодомор, навчаючи шанувати святий хліб, як саме життя...

- Марійко, ти куди хліб несеш? – несподівано запитала мене свекруха, коли, за звичкою, після обіду я згорнула зі столу в рушничок крихти хліба...

У строгому голосі Євдокії Франківної було стільки непідробленої тривоги, що я від несподіванки аж випустила з рук рушничок, і крихти посипалися на підлогу... Миттю стала навколішки і почала поспіхом збирати крихти хліба в кулачок, десь у глибині душі сподіваючись, що свекруха так зі мною жартує чи випробовує невістку на свій манер...

- Куди хліб несеш? Хто тобі дозволяв виносити хліб з хати? – владно промовляла свекруха...

І я, врешті, зрозуміла, що Євдокія Франківна зовсім не жартує і що потрібно шукати компроміс, адже я, на правду, без дозволу господині,

несла крихти надвір, де біля засніженого куща дикої ружі завжди збиралися голуби, а поміж гіллям юрмилися жваві горобці чи поважно чекали смачного дива барвисті горлички...

Годувати птахів мене привчив тато Йосиф, примовляючи: «Марійцю, запам'ятай: Божа душа хоче їсти – крихти пташці ніколи не шкодуй, ані зернятка, бо ж має хтось взимку про них дбати... Влітку, навесні і восени пташка сама себе порятує – бодай, якесь зернятко знайде собі на поживу... А взимку її може порятувати тільки добра людина. Будь доброю, дитино моя, – дбай про Божі душі, дуже прошу тебе, донечко...»

- Мамо, – проковтнувши, нарешті, сльози і поборовши страх, все ж наважилася тихо відповісти свекрусі, – мамо, я несу крихти пташкам, бо хто їм дасть їсти... Зима снігами понакривала усі ягоди і зернятка, навіть калини, глоду і вільхи... Тато просив мене птахів годувати, бо з пташками веселіше жити... Можна, я вже піду...
- А, пташкам, – мовила Євдокія Франківна, змінюючи тональність голосу... Пташкам крихти неси... Тільки припильнуй, щоби вони усі крихтини видзьобали... Хлібом не можна розкидатися...
- Знаю-знаю, розкидатися хлібом – великий гріх... Пташкам крихти несу... Голуби он вже до шибки стукають крильми – зголодніли дуже на тому зимовому холоді... Можна, вже піду, – я говорила тихо-тихо, ховаючи погляд чи, радше, свої мокрі очі, бо почувалася винною і за розкидані крихти хліба, і за неспокій в душі свекрухи, і за сльози...
- Йди, Марійко, але спочатку витри сухим рушничком свої слізки, бо мороз їх хутко витре зимовим колочим рушником, – нараз злагіднілим голосом мовила Євдокія Франківна і додала: – лише

зачекай хвильку, нехай накинута тобі на плечі хустку... Ту, що я тобі на весілля подарувала – велику жовту з малиновими ружами – вона тепла, як сонце, і весела, як ти...

Я годувала голубів і роздумувала: як можуть в одній людині уживатися таких дві протилежності: надстрогість і надлагідність... І вирішила, принагідно, розпитати Євдокію Франківну і про її дитинство, і про життя взагалі, щоби було що своєму дитяті розказати, яке я уже носила під серцем... Бо я виросла в селі, де мама щосуботи пекла домашній хліб, аромат якого розносився подовкіл і здавалося, що сягав до самісінького неба як звіт, що є хліб – буде й до хліба...

Повернувшись до хати, я спочатку приготувала гарячий чай, щоби самій зігрітися після морозної прогулянки, і свекруху пригостила...

У нас зав'язалася тиха невимушена розмова про життя...

- У місті, Марійко, свої закони, – повчала мене свекруха, допоки я гріла і розтирала свої закоцюблі руки, адже, добре пам'ятаючи наказ строгої свекрухи, довго і помалу на морозі ділила крихти голодним пташкам. – У місті все купити треба, тому й усе заздалегідь прораховується... Так людина планує свої витрати (зайвого не купувати, щоби потім не викидати, бо це тільки у селі безвідходне господарство...) і з часом звикає до економії і продуктів, і коштів... Але ти не переживай, – навчишся колись... Навіть слон вчиться стояти на двох ногах, і ведмідь у цирку на велосипеді їздить... Питання часу і бажання... Думаю, що ти навчишся, бо он як файно вишила рушники на вінчальні ікони собі у придане... Ти, виявляється, ще й рукодільниця... Знаєш, а я так за все своє життя і не зуміла жодного хрестика вишити...

- Мамо, зате Ви майстерно шиєте гарні сукенки і спідниці своїм колежанкам, – відповіла свекрусі, обіймаючи її за плечі. – Тьотя Теофілія усім розповідає про Вашу вправність... Я сама чула... Ви така працьовита, наче бджілка. І така тепла, як сонце. І така щедра, як сама земля... Хай Бог примножує Вам роки, мамо, бо Вам он уже невдовзі внука треба буде няньчити... Готові?
- Готова. Звісно, що готова... Хіба то є проблема зараз бавити дітей... Зараз усе значно легше... Навіть дихати легше... У магазинах тепер всього є вдосталь – і для дорослих, і для немовлят... І хліба розмаїтого є багато – на всі смаки... А ми колись голодували... І тільки завдяки добрим людям вижили... І на війні, коли не було можливості вирощувати хліб – під фашистськими кулями чи на замінованих полях... І після війни, коли «яструбки» відбирали в людей усе збіжжя – до зернини... Знаєш, як страшно було дивитися в голодні очі дітей, які аж світилися...
- Може, хтось допомагав таким сім'ям, де були діти...
- Колись у кожній хаті було багато дітей... Наприклад, нас у батьків було дванадцятьоро... А коли тато помер, і мама вийшла заміж за вдівця, у якого було своїх восьмеро «голодних ротів», то в усіх було єдине бажання: наїстися... Я була найстарша з усіх, і мусіла матері допомагати та ще й за меншими братами і сестрами дивитися... Затепід час Другої світової війни я не лише поранених з поля бою витягувала на своїх плечах і рани їм перев'язувала, але, як справжня українська жінка, вміла «з нічого приготувати щось», і наші солдати майже завжди виживали, бо у безвихідних ситуаціях рятувала усіх гаряча страва, нехай навіть з лободи і з кропиви, але ж страва...
- Мамо, а що потім було з тими дітьми, що аж світилися від голоду?

- Вмирили... Багато і дітей, і дорослих людей з голоду пухли і вмирили...
- А зерно?
- Зерно... Зерно... – Євдокія Франківна глибоко задумалася, а за якусь мить, підійшовши впритул до мене і дивлячись прямо в очі, наче хотіла заглянути мені в саму душу і переконатися, чи можна довіритися, тихо промовила: – Зерно, скільки вдавалося, нишком від наглядачів, я набирала собі у заздалегідь пришиті приховані кишені і вночі йшла у села, де крадькома, по жменьці, залишала на підвіконниках хатин, у яких плакали голодні діти... Матері із оті зернятка розтирали, як могли, і готували, бодай якусь, їжу...
- Так, то ж був чистий білок – такий необхідний людському організму... Ви – дивовижна жінка. Смілива. Відважна... А як люди знали, що Ви їм принесли зернятка? Адже за вікнами була ніч... У душах панував страх... Голод мучив... Холод допікав... Вони ж не виглядали Вас через шибки своїх вікон?
- Не виглядали, бо це би було дуже і підозріло, і зрадливо... У такі надважкі миті найважче зберегти людяність і совість... Але люди зберігали і совість, і людяність... А щодо мене, то, зрештою, ніхто точно не знав, хто, коли і куди приносить рятівні зерна... Це була наче не я, а якась людська тінь, яка камінчиком шкрябала шибку, і кішкою притьма відбігала до найближчого дерева й дивилася-пильнувала, чи відчиниться вікно і хтось із домашніх забере зерно...
- Мамо, а хіба було таке, що не забирали?
- Дитино, то були страшні часи – боляче згадувати... Але навіть тоді багато хто з людей таки залишався Людьми... Люди правдиві, при

будь-яких посадах, знаходили можливість попередити невинних про небезпеку...

- Ризикували... Але це той випадок, коли ризик можна сміливо назвати благородною справою.
- Зрозуміло, що вони дуже ризикували, адже за ними пильнували навіть, здавалося, самі стіни владних кабінетів... Але Людність, при найменшій можливості, брала гору... І якщо сільчани були попереджені про те, що за ними слідкують, тоді вони не брали зерна – не заради себе, а заради мене – щоби не видати, бо розуміли, на який ризик я йшла щоразу, намагаючись врятувати, бодай, одне життя...
- І що вони, бідні, їли?
- Їли... Їли, хто що міг... Були такі люди, котрі їли коріння бур'янів і кретовиння, але не виказали військовим факту, що хтось комусь часом приносить рятівне зерно... Не забирали допомогу, звісно, і ті, хто уже не мали сили встати чи були мертві...
- І що Ви тоді робили?
- І тоді я тремтячими від страху руками, оглядаючись на всі боки, швиденько змітала зернятка назад собі в кишеню, щоби не залишати жодних слідів, які би вартували мені життя. І бігла додому, щоби повернутися до тієї миті, допоки прокинуться мої домашні...
- Мамо, а серед тих сільчан, які вижили і знають ціну свого життя, є вдячні Вам люди?
- Марійко, ті, які були Людьми і залишилися ними, – і упродовж життя були завжди приязні зі мною у спілкуванні... Але були й такі,

котрі зіпсувалися, – то що тут говорити: Бог їм Суддя... Розумієш, я не думала, ні про винагороду, ані про вдячність... Я лише робила те, що могла робити і хотіла, щоби люди вижили. Особливо діти...

- Ви, фактично, жменьками зернятк рятували життя людей...
- Може й так... Але яка моя у цьому заслуга? Я просто людина, яка не могла діяти інакше. А бути людиною – це дбати про інших. У цьому сенс мого життя. Тому не переживай, невісточко моя, допоможу я тобі бавити дитину – це ж буде мій перший внук.

...Відтоді минуло майже сорок літ. А сьогодні голубами налетіли спогади, стукаючи крильми до шибки мого вікна у гуртожитку... Не голодні, бо видзьобали не усі крихти хліба... Значить, Божі птиці хотіли, щоби я розповіла Світові історію однієї жінки – уже Світлої пам'яті Євдокії Франківни Баліцької, яка в часі Другої світової війни, і в тривожні повоєнні роки, з Волі Божої, зуміла бути Людиною.

КАЛИНОВА ВИШИВАНКА ДЛЯ МАМИ

Нарис

Ярило здіймався над Землею так урочисто, наче збирався до шлюбу... Жовтогарячі промінці небесного світила впевнено розсували темряву ночі, лагідно огортаючи теплом усе, до чого могли дотягнутися... Найбільше зраділи сонечку пташки... Вони веселим щебетом, навперебій, вітали Божественну ясність і ангельське тепло, намагаючись водночас пробудити зо сну людей, які завжди усмішками зустрічають схід сонця.

Вслухаючись у розспіваний ранок, ще із заплющеними очима я планувала свій день, де першим пунктом у переліку невідкладних справ ось уже майже тиждень незмінно залишається вишиванка для мами...

Тихесенько, щоби не розбудити маму, я вмостилася на дивані край вікна і розклала намистинки бісеру, щоби мені зручніше було вишивати...

У сяйві сонця намистини засіяли щастям... Було зручніше брати голочкою усміхнений бісер і вишивати багрянну калину в обрамленні смарагдового листя... Аякже, у моєї мами буде найфайніша сорочка, у якій, як вона сама вирішила, піде у Вічність...

Таке буття людини на землі: народжується, живе, іде у вічність – звітувати перед Творцем... Не знаю, що найважливіше має бути у цьому звіті... Але якщо Господь народив мене людиною, то, переконана, що Він дивитиметься на те, чи я справді на землі була людиною...

Впевнена: бути людиною – означає любити...

Подумала: хіба так важко – любити...

Просто любити.

Просто допомагати.

Просто жити...

І тут внутрішній голос сказав: якби все було так просто, то не було би теорії Тараса Шевченка про добро (коли все просто) і лжедобро (коли присутні елементи корисливості...).

Згадала й Діогена, який свого часу ходив удень містом із запаленою свічкою і шукав Людину, й усміхнулася, адже мало що відтоді змінилося, бо насправду нелегко бути людиною у надто зматеріалізованому світі...

- Марійцю, ану покажи, як виглядає вишита калина, – мовила мама, тільки-но прокинувшись...

Я розгорнула вишиванку, щоби мама побачила всю красу своєї сорочки...

- Боже, як fajно... А ти що, пацьорками вишиваєш? Нащо так мучишся, дитино? – співчутливо сказала мама і почала витирати слъози...
- Мамо, якщо сорочка fajна, то чого плачете? Треба тішитися, як пташки надворі тішаться... Гляньте, сонце заглядає до Вас у вікно і питає: де сховалася від мене та невгамовна Зоська Шаваровська, яка від світанку до зорі у Піщаному поралася то на городі, то на подвір'ї, то сіно горнула, то ягоди чи гриби у лісі збирала, то могилки чоловіка і своїх батьків та й інших родичів на цвинтарі обходила, то худобу пасла, то гергонію садила... Багато працювала у ланці і на фермі, але не плакала... А тепер лежить на ліжку, як королева, і плаче... Ану признавайтесь, де у Вас той краник, що слізки відкрив...
- Ой, дитино моя, та я не плачу... Слъози самі біжать... Бо я все життя не мала вишитої блузки... Усе дітям...
- Бачите, а тепер я вишила для Вас...
- Та хто її тепер буде видіти? Така fajна, аж дуже, і ти мені її не давай, як помру, а ліпше сама будеш одягати...
- Мамо, та вона така велика, – спеціально для Вас шита... Мені на дванадцять розмірів меншу треба... А Ви про людей не думайте... Думайте про Бога – Він як побачить Вас у такій fajній сорочці, вишитій пацьорками, – одразу забере до раю...

- То правда – людям ще ніхто ніколи не вгодив... Та й мало у світі справжніх людей... Дивися: як почалася війна з німцями, – забирали наших молодих і дужих людей на роботу до Німеччини... Так забрали маминого брата Дмитра Білоножка... Правда, він там, бідний, якось потім втік і опинився спочатку в Америці, потім – в Канаді, ще й пакунки нам славі... А я була хоч мала, зате росла... І якийсь німака захопив мене за руку та силою провадив до машини, ще й кричав: «шнель, шнель...». Але його начальник був людяною людиною: він стояв біля самої машини і несподівано рвучко відкинув мене вбік, як ляльку чи оберемок соломи, і так врятував від тяжкої праці у Німеччині, чи навіть від смерті...

Мій тато – Федір Сямро, коли дізнався про той випадок, забрав мене із собою до лісу, де партизанів і мав кличку «Шпак»... У лісі було так страшно жити – треба було весь час сидіти тихо під купою листя, яке шелестіло і дуже лякало мене... Зі страху я дуже плакала, і мене з мамою Анною, яка була зв'язковою і мала кличку «Незабудка», відправили додому... А дому – не було, бо у нашій хаті було дуже багато німців... Ми жили у stodолі... Правда, мама пекла щоночі багато хліба – щоби вистачало і для німців, і партизанам, яким хліб залишала біля витoku річки В'ятима... Знаєш, річка починається між гайком і дубинкою, де найгустіше колись росли блакитноокі незабудки... Німецькі солдати з нами – дітьми – часом бавилися, вчили хлопців грати на губній гармошці, пригощали нас цукерками і переконували, що як Гітлер застрілить Сталіна і завоює Світ, то всім людям буде дуже добре жити... Ми сміялися – звісно, діти... Дорослі скрушно хитали головами і крадькома плакали...

А потім війна скінчилася... «Ястребки» підстерegli і застрілили мого тата, а маму вивезли у Сибір...

Ніколи не забуду ранок восьмого червня 1947 року... Я плакала біля воза, на якому вивозили маму, хотіла їхати з нею, але людський начальник, ризикуючи собою, вперто відштовхував мене зі словами: «Софія Сямро, іди геть звідси, бо ти ще – дитина... А діти за батьків не відповідають... Втікай звідси і сховайся десь у родичів...». Навіть відправляв мене, начебто, нарвати мамі на дорогу цибулі... Але я вперто тулилася до мами, бо дуже боялася залишитися сама...

Довго нас везли до Сибіру... В телячих вагонах було дуже зимно, поміж широким шпаринами стін цілодобово гуляв сердитий вітер... То була страшна система, яка жахала людей, робила їх своїми рабами, бо такими було легше керувати... Спочатку нас привезли у Петропавловськ, потім – до Булаєво, а потім ми опинилися у Першому відділенні. Усі «бандерівці» мусіли тяжко працювати... Мама хворіла, але ходила жати пшеницю, яка золотим морем колосилася довкола... Інколи я замість мами ходила на роботу полоти моркву чи буряки; часом волами їздила до каналу і привозила на кухню відділення воду, яку відрами набирала у бочки...

Дуже приязно ставилися до нас з мамою дві високі, статні німкені, які нікому не розповідали, як і за що опинилися у степах Казахстану... Особливо прихильною була Надія, яка навіть пригощала нас молоком, бо німкеням вдалося привезти із собою корову...

Ми жили у коридорі школи, спали на соломі... Наближалось перше вересня, і нас мали кудись переселити... Але маму не покидала ідея

втекти додому... І однієї ночі ми втекли... Вовки вили так страшно, що оте їхнє виття досі живе у моїх вухах, час від часу наганяючи жахливі спогади про наше поневіряння у казахських степах, які оживають, яtringуть душу і болять невиліковним болем... Але ми з мамою все одно втікали, допоки було темно, бо як тільки місяць світив на небі, ми мусіли падати на землю і далі повзти, щоби нас ніхто не помітив, бо у степу далеко видно... Над ранок потомилися і зарилися у копицю сіна, щоби відпочити... Але прийшла господиня брати сіно для коня, і намацала нас... Закричала. Прибіг її чоловік, який працював наглядачем на Другому відділенні, де були ув'язнені чоловіки, які будували для місцевих будинки... Під конвоєм нас з мамою привів озброєний казах до школи, де у кімнаті тимчасово жив його батько, чекаючи на новий будинок. Дуже мудрий був чоловік, багато молився... Він щось на своїй мові пояснив синові, згадуючи Аллаха... А тоді попросив: подивися, то – ще дитина, а та – хвора людина, яка дуже вірить в Бога і молиться на корунці, відпусти їх, в ім'я Аллаха, і навіть допоможи добратися до вокзалу...

Мама, із вдячності, подарувала старому казахові батьків костюм, який прихопила із собою, а молодому казаху – свою весільну зеленесеньку хустину із золотими краями – для його дружини.

Лісовози довели нас з мамою до Булаєво і навіть квиток купили до Петропавловська... А там Бог послав нам людяну провідницю, яка дозволила у тамбурі потяга їхати до Харкова. Мама уже не мала грошей, і віддала милосердній жінці найдорожче, що мала... Усе, що тримала мені на придане, віддала чужим людям, бо такою була ціна нашої волі.

Щоби скоротити дорогу, мама придумувала, як нас квітками зустрине луг за селом, як задзвенять цілющі джерела понад Серетом, як усміхнеться найперша його притока – лагідна В’ятима, на берегах якої цвіте жовта й синя косиця і горнеться блакиттю до неба ніжна незабудка, щоби усі, хто зродилися в нашому краю і не звітріли, як сіль, пам’ятали, якого вони роду-племені, пильнували традиції і звичаї рідного народу і, куди би їх не закинула доля, завжди залишалися людьми... Як знайде могилу чоловіка і посадить на ній незабудки...

Так ми приїхали до Харкова. Потім – до Києва... Далі нас чекав маршрут Житомир-Рівне-Дубно-Броди-Підкамінь-Шишківці-Здвижень-Батьків-Гнидава (так колись називалося наше село). У Києві було дуже багато часу до потяга, і мама повела мене до Київської Лаври – дякувати Богородиці за врятоване життя і повернення на рідну землю, за волю якої довелося нам так багато терпіти... Було свято Покрови. У Храмі молилася навколішки мама, не випускаючи з рук корунку, і наче бачила на голові Богородиці свою райську рятівну хустину, у якій вінчалася із своїм коханим Федором, і разочки намиста-пацьорки, і весільну бинду – калинову стрічку із ніжними зеленесенькими листочками та біло-рожевими квіточками, наче яблуневий цвіт... Плакала мама і, здавалося, що Пречиста Діва Марія також плакала над долею відважної Анни, всього українського народу і України...

- Мамо, допоки Ви згадували своє дитинство, – гляньте, я уже закінчила вишивати для Вас калинову сорочку...
- Пацьорками? Таку дорогу. Дякую, тобі, Марійцю, доню моя...

- Пацьорками, мамо, пацьорками, Ви своїм життям заслужили найкращу вишиванку. Подивіться, як переливаються намистинки бісеру, наче численні кетяги калини і зелене листя щедро скроплене божественною росою...

Мама помалу підняла вгору голову, уважно подивилася на свою вишиванку, і я помітила, як щастям засвітилися колись її небесні очі. Як незабудки... А в цю мить сонце зайшло крізь шибку великого гуртожитського вікна до кімнати і поцілувало зболену життєвими випробуваннями жінку – матір-Героїню, яку нелегка доля кидала по світу, водночас даруючи незабутні зустрічі із Людзяними Людьями.